

Махмудов А.Н., Абдыкайырова Ж.С.

ӨСПҮРҮМДӨР АРАСЫНДАГЫ КЫЛМЫШТУУЛУКТУ АЛДЫН АЛУУ

Махмудов А.Н., Абдыкайырова Ж.С.

ПРОФИЛАКТИКА ПОДРОСТКОВОЙ ПРЕСТУПНОСТИ

A. Makhmudov, Zh. Abdykaiyrova

PREVENTION OF TEENAGER DELINQUENCY

УДК: 34.343

Макалада өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулуктун алдын алуу жолдору талкууланып, учурдагы көйгөйлөр жана аларды чечүү жолдору жөнүндө каралган. Өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулук жана кылмыштуулук азыркы коомдун эң актуалдуу көйгөйү болуп саналат. Макалада жашы жете электердин кылмыштуулук көйгөйлөрү каралат, девианттык жүрүм-турумдун өзгөчөлүктөрү жана мотивация механизми аныкталган. Укуктук концепцияларга теориялык жана укуктук талдоо кеңири жүргүзүлөт. Мамлекеттин азыркы криминалдык саясатын ишке ашырууда жашы жете электердин арасындагы кылмыштуулуктун алдын алууну уюштуруу. Азыркы өспүрүмдөр мындан бир нече жыл мурункудан такыр башкача. Бир кыйла даражада жүрүм-турумдун эски стереотиптери жана нормативдик-баалуулук багыттары жок кылынды. Бүгүнкү күндө өспүрүмдөр заманбап жашоонун кубаттуу маалымат агымында адашкан эмес, тескерисинче, ага толугу менен ориентацияланган. Бул маалымат алардын балдарынын бузулбаган психикасына барган сайын терс таасирин тийгизүүдө. Анткени, телевидение жана интернет, коом, аны курчаган чөйрө жеткинчектерге берген нерселердин баары эле ишенимдүү, чындыкка жакын маалымат боло бербейт жана инсандын калыптанышына жакшы таасирин тийгизе бербестигин түшүнүү керек.

Негизги сөздөр: коом, жашы жете электер, маалымат, коом, жүрүм-турум, көйгөйлөр, укуктук концепция, чөйрө, кылмыштуулук.

Современные подростки сильно отличаются от тех, что были несколько лет назад. В значительной степени устранены старые стереотипы поведения и нормативные ценности. Сегодняшние подростки не теряются в мощном потоке информации современной жизни, а полностью на ней сосредоточены. Важно понимать, что все телевидение, интернет, общество и среда, в которой они живут, являются достоверной и точной информацией и не оказывают положительного влияния на формирование личности. В статье рассматриваются проблемы правонарушений несовершеннолетних, особенности девиантного поведения и механизм мотивации. Обширный теоретико-правовой анализ правовых концепций. Организация профилактики правонарушений несовершеннолетних в рамках реализации текущей уголовной политики государства.

Ключевые слова: общество, несовершеннолетние, информация, общество, поведение, проблемы, правовая концепция, среда, преступность.

Today's teenagers are very different from those of a few years ago. To a large extent, old stereotypes of behavior and normative values have been eliminated. Today's teenagers are not lost in the powerful flow of information of modern life, but are completely focused on it. It is important to understand that all television, the Internet, society and the environment in which they live are reliable and accurate information and do not have a positive impact on the formation of personality. The article deals with the problems of juvenile delinquency, the features of deviant behavior and the mechanism of

motivation. Extensive theoretical and legal analysis of legal concepts. Organization of the prevention of juvenile delinquency in the framework of the implementation of the current criminal policy of the state.

Key words: society, minors, information, society, behavior, problems, legal concept, environment, crime.

Өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулуктун, ошондой эле жалпысынан кылмыштуулуктун көйгөйлөрүн изилдөө үчүн бул конкреттүү кырдаалды – саясий жана социалдык-экономикалык, анын алкагында кылмыш процесстери калыптанат жана өнүгөт. Тилекке каршы, азыркы учурда социалдык-экономикалык фон жаштарга, анын ичинде өспүрүмдөрдүн айлана-чөйрөгө терс таасирин тийгизип жатканын моюнга алышыбыз керек. «Өспүрүмдөрдүн кылмыштуулугу» түшүнүгүндө эки термин жашырылган: «кылмыш» жана «жашы жете электер». Кылмыштын сансыз аныктамалары бар. Мындан эки миң жыл мурун Сократ угуучуларына кайрылып, мындай деген: «Мен жансыз жаратылышты изилдөөнү токтотуп, эмне үчүн адам жакшы нерсени билип, жаман нерсени жасаарын түшүнүүгө аракет кылам деп чечтим». XIX кылымдын 30-жылдары атактуу бельгиялык окумуштуу Адольф Жак Кветелет кылмышка социалдык жамандык катары мамиле кылуу керек деп эсептеген. Белгилүү австриялык психолог Фрейд кылмыштуулукту инсандык өнүгүүнүн кемтиги катары караган. Биринчиден, кылмыштуулук – бул коомдук «организмдин» нормалдуу иштешин бузган адамдардын коомдук жүрүм -турумунун бир түрү. Бирок мындай мыйзам бузуулар адеп -ахлаксыз иштер жана девианттык жүрүм -турум деп аталат. Бардык укук бузуулардын ичинен кылмыш коом үчүн эң коркунучтуу. Мындан тышкары, кылмыштуулук социалдык-укуктук көрүнүш, анткени кылмыштын фигурасы өзү белгилүү бир коомдо жана белгилүү бир мезгилде жасалган кылмыштардын жыйындысынан турат. Бирок, анын ичиндеги карама -каршылыктуу, башка коомдук кубулуштар менен байланышкан, алар тарабынан аныкталуучу, өзүнүн бар болуу үлгүлөрү бар. Кылмыштуулук - коомдо жана адамдар үчүн терс кесепеттерге алып келүүчү башкача айтканда ага конкреттүү мамлекеттик жана коомдук көзөмөлдү талап кылган, өзүнүн мыйзам ченемдүүлүктөрү, сандык жана сапаттык мүнөздөмөлөргө ээ, адамзат коомунда бар терс социалдык-укуктук көрүнүш. Адамды кылмыш жоопкерчилигине тартуунун шарты – бул белгилүү бир

жашка жеткени. Адам кылмыштын субъектиси болуп саналат жана кылмыш учурунда ал 16 жашка толгон болсо, жоопко тартылышы мүмкүн. Бул жалпы эреже. Ошол эле учурда адам өлтүрүү, талап -тоноо, зордуктоо сыяктуу бир катар оор кылмыштар үчүн мыйзам 14 жаштан баштап кылмыш жоопкерчилигин белгилейт. Жашы жете электер 14-16 жашында психикалык жана ыктыярдуу өнүгүүнүн ушундай деңгээлине жетишет, бул аларга өздөрүнүн аракеттерине сын көз менен кароого мүмкүндүк берет. Бул куракта алар өздөрүнүн иш-аракеттеринин коомдук коркунучун биллип, аларды башкара алышат. Ошол эле учурда, коомдун жашы жете электерге карата урмат-сый мамилеси, экинчиси мыйзамсыз иш-аракеттерди жасагандан кийин да байкалат. Муну аларды кылмыш жоопкерчилигине тартуунун өзгөчөлүктөрүнөн байкоого болот.

Жаш өспүрүмдөр кылмыштарынын себептери. Күнүмдүк жашоодо кылмыштуу жагдайлар көп болот. Алар өзүмчүл, өзүмчүл кылмыштар менен аби-йирге жана кадыр -баркка каршы, ден соолукка жана өмүргө каршы. Күнүмдүк жашоо ар кандай нерселерге бай ашыкча нерселер, бул биздин алаксытуубузга, кыраакылыгыбызга жана жеңил ойлуулугубузга кыйыр түрдө таасир этет. Кээде зордук -зомбулукту, атүгүл түрткү бербестен, ырайымсыздыктын даражасы үчүн өзүн жана досторун сынагысы келген өспүрүмдөр тарабынан козголот. Бай жана кедей үй-бүлөлөрдүн жашы жете элек кылмышкерлеринин ортосундагы бөлүнүү жоголду.

1. Үй-бүлөнүн терс таасири. Үй-бүлөлүк билим берүүдөгү олуттуу кемчиликтер конкреттүү өспүрүмдөрдүн кылмыш жолуна өтүүдө көрүнөт.

2. Жашы жете электер тарабынан жасалган кылмыштардын көбүндө ата-энелердин жана үй-бүлөнүн башка улуу мүчөлөрүнүн адепсиз жүрүм-турумуна түздөн-түз терс таасири бар экендиги аныкталган (аракеттик, оройлук жана ырайымсыздык, паразитизм, туура келбеген жашоо образы), мыйзамсыз киреше ж.б.). Мындай үй-бүлөлөрдүн маданиятынын төмөндүгү көбүнчө ата-энелердин өздөрүнүн мыйзамсыз жүрүм-турумун же балдарына туура эмес тарбия берүүнү аныктайт.

3. Жакын чөйрөдө терс таасир: тиричилик, билим берүү, өндүрүш ж.б. Бул себеп жашы жете электердин биргелешкен эс алуу үчүн топко кошулуу каалоосуна байланыштуу өзгөчө маанилүү. Мындай топко киргенди баалашып, лидерлерди туурап, сырткы келбети жана жүрүм-туруму боюнча аларга окшош болууга умтулушат. Мас жана бейбаштардын түздөн-түз ажыроо таасири менен бирге, өспүрүмдүн белгилүү бир түрдөгү кылмыштуу аракеттердин «жол берилиши» жана жазасыздыгы, ошондой эле сөздөрдүн ортосундагы ажырымды көрсөткөн аракеттер жөнүндө туура эмес түшүнүк жараткан аракеттерди жана

жагдайларды байкоосу, тарбиячылардын аракеттери өспүрүмдүн жүрүм-турумуна терс таасирин тийгизиши мүмкүн ...

4. Бойго жеткен кылмышкерлердин козутуусу.

5. Мектепти таштап кеткен жашы жете электер үчүн белгилүү бир кесиптердин узакка созулушу.

6. Өспүрүмдөр арасында мас болуу.

7. Жашы жете электердин кылмыштары үчүн жоопкерчилик.

Өспүрүмдөрдүн кылмыш жасашынын себептери эмнеде?

1. Үй -бүлөнүн жана ата-тарбиячылардын терс таасири

2. Материалдык кыйынчылыктар

3. Үй -бүлөнүн жагымсыз чөйрөсү

4. Жазасыз калуу

5. Жакын чөйрөнүн терс таасири

6. Интернеттин терс таасири.

Көбүнчө өспүрүмдөр жакынкы чөйрөсүнүн таасири астында кылмыш жасашат. Бул өспүрүм курактагы инсандыктын социалдашуусу толук эмес экенин жана айлана -чөйрөнүн оң жана терс таасири өтө чоң экенин дагы бир жолу далилдеп турат. Өспүрүмдөрдүн жооптору биздин убакта жаш муундун өкүлдөрүнүн инсандыгын калыптандырууда үй-бүлөнүн ролу азайып баратканын тастыктайт.

Мындан өспүрүмдөр жашы жете электерди жазалоо маселесине кайдыгер карабашат деген жыйынтык чыгат. Ошентип, өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулук ар тараптуу жана терең изилдөөнү талап кылат. Жашы жете электер менен иштөөдө баштапкы жана негизги басым өспүрүмдүн инсандык өзгөчөлүктөрүн эске алууга мүмкүндүк берген индивидуалдуу мамилеге багытталышы керек. Жашы жете электердин мыйзамсыз жүрүм -турумун алдын алуу, ата -энелер жана балдар менен иштөөдө эрте алдын алуунун өзөгүн түзөт.

Билимге каршылыкты жеңүү үчүн иштөө багыттары:

1. Баланын позитивдүүлүгүнө багыттоо, өзүн-өзү таанууга жана өзүн өнүктүрүүгө стимулдоо, ишмердүүлүккө кошуу, терске каршы тең салмактуулукту түзүү.

2. Тарбиянын социалдык адекваттуулук принциби: айлана -чөйрөнүн өзгөчөлүктөрүн билүү, баланы тарбиялоо, аны чыгармачылык ишке тартуу.

3. Тарбиянын индивидуализациясы: сындоо эмес, баланы колдоо, аны башкалар менен салыштыруу, бирок өзү менен, аны өзгөртүүгө активдүү катышуучу кылууга умтулуу.

4. Коомдук катуулоо принциби: балага өз көз карашын билдирүүгө мүмкүнчүлүк берүү жана кыйынчылыктарды жеңүү жолунда үйрөтүү.

5. Педагогикалык оптимизм, өспүрүмдүн тагдырына кызыгуу, социалдык прогресс, ийгиликтин аба-

лын түзүү, ишенимди өнүктүрүү жана ал көп нерсени жасай алат.

6. Багыты көз карандысыздык, өзүн-өзү тарбиялоо, интроспекция, өзүн-өзү ишке ашыруу.

Позитивдүү кызыкчылыктар тиешелүү аракеттерге айланышы үчүн балдар мугалимдин жардамына жана колдоосуна муктаж. Көптөгөн эскертүүлөр, сөгүштөр, ар кандай жазалар мындай окуучулар тарабынан кабыл алынбайт. Алар мугалимдердин иш-аракеттерине азап чегип, аларды кемсинтип же жагымсыз жарыкка чыгарып, ийгиликсиздигин далилдешет. Жашыруун нааразычылык тартипти жана тартипти одоно бузуу түрүндө көрүнөт.

Агрессияга каршылык көрсөтүү – бул кара ниеттик эмес, бирок ырастоонун жолу, алар башка нерсени өздөштүрө элек.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, жашы жете электердин жашоо максаттары жок.

Алардын муктаждыктары күнүмдүк иштерге же көңүл ачууга чектелген. Ошондуктан, өспүрүмгө өзүн-өзү өнүктүрүү тапшырмасын коюуда жардам берүү керек: ага пландаштырууну, келечектеги аракеттерди, алардын жыйынтыктарын элестетүүнү, кылмыштын кесепеттерин алдын ала көрө билүүнү, өзүн өзү башкара билүүнү жана өзүн өзү тарбиялоону үйрөтүү. Бул өзүн-өзү сыйлоо сезимин калыптандыруу үчүн зарыл. Өспүрүм куракта ал эң бийиктен төмөнгө чейин өзгөрүшү мүмкүн. Көз көп жагынан ата-энелердин, мугалимдердин жана маалымдама тобунун инсандык баалоосуна көз каранды. Жеке тагдырды аныктоо үчүн адамдын өзүн оң жактарына буруу маанилүү. «Кемчиликтери бар күрөшчүлөрдү» кыйратуучу сын ар бир балада өзүн-өзү сыйлоо сезиминин төмөндүгүн, «эч ким» жана «эч нерсе эмес» деген ишенимди калыптандырышы мүмкүн. Өзүн-өзү сыйлоо өзүн-өзү башкарууга жана жүрүм-турумду жөнгө салууга таасир этет. Өзүн-өзү баалабаган өспүрүмдүн инсандыгын басмырлагандыктан, башка адамдар менен баарлашуу кыйын. Өзүн-өзү сыйлоо сезимин жогорулатуу үчүн, ал көбүнчө башкаларды басынтат. Мындай өспүрүм теңтуштарына, лидерлерине көз каранды, шыктандырат. Мотивацияланбаган укук бузуулардын ыктымалдуулугу жогорулайт: «Мага айтышты...», «Баары кетти, мен да бардым». Өзүн өзү сыйлоо сезиминин төмөндүгү келечекте башка адамдар менен, жашоодо жана иште ийгиликке жетүү үчүн кызыл семафор. Ар бир үчүнчү кылмышкер; Ал дайыма ата-энесинин кескин терс жүрүм-турумуна туш болгон үй-бүлөдө тарбияланган: системалуу масчылык, скандал, бузукулук, ырайымсыздык, кылмыш. Дисфункционалдуу үй-бүлөдө балдар эң маанилүү муктаждыкты ата-энесинин көңүл буруусуна жана сүйүүсүнө психологиялык муктаждыгын түшүнүшпөйт. А.С. Макаренко мындай жигиттердин көздөрүндө эртеңки бакыт жок экенин айтты. Ошондуктан,

алар үй-бүлөдөн тышкары жердештери менен баарлашууга умтулушат. Бул жерде алар түшүнүү, көңүл буруу жана таанууну табышат. Бул жерде эч ким аларды академиялык ийгиликсиздиги жана туура эмес жүрүм-туруму үчүн урушпайт.

Тескерисинче, аларды кубатташат жана колдошот. Топтун бир топ терс мүнөзү бар экени аныкталды, анын ар бир мүчөсүнө жекече караганда коомдун моралдык жана укуктук нормаларына болгон мамиле. Мындай топтордун мүчөлөрү баңгизатты мас абалында колдонушат, орой сөздөрдү айтышат, майда уурулук жасашат; өспүрүмдүн тарбиясы интрузивдик камкордукка жол бербейт, бирок акылга сыярлык көзөмөл болбосо, өспүрүм туш келди аттракциондорду баштан кечирип, сырткы таасирлерге кабылышы мүмкүн. Көптөгөн укук бузуулар өспүрүмдөрдүн үй-бүлөдө тийиштүү көзөмөлдүн жоктугунан келип чыгат.

Азыркы балдар биз болгондой эмес. Тарбияга каршылык күчөйт. Буга глобализация, ишмердүүлүк чөйрөсүнүн кеңейиши, маалымат агымы себеп. Башка балдар зомбулукка жол бербеген төрөлүшөт. Биз аларга укуктарды үйрөттүк, алар жакшы буйрукка ээ, көптөгөн чондордон айырмаланып, маалыматтык-компьютердик цивилизациянын куралдары, алар жогорку чыгармачылык потенциалга ээ.

Кыйын (трудный) ребенок) бала менен иштөө анын жаны менен иштөө экенин унутпа!

Конкреттүү адам менен профилактикалык иштерди жүргүзүүдө белгилүү юрист, ю.и.д., профессор Аванесов Г. мындай дейт, «убакытты кетирбөө маанилүү. Белгилей кетчү нерсе адамдын туруктуу көз карашы жана адаттары калыптана элек кезде, ийгиликке оңой жетсе болот». Балдардын жана өспүрүмдөрдүн жүрүм-турумундагы өзгөрүүлөрдү убагында байкап, аларга педагогикалык жардам көрсөтүүнү туура уюштуруу зарыл. Мындай учурда өспүрүмдөрдүн укукбузуучулукка баруусун алдын алат. Эгерде өспүрүмдүн окууга болгон кызыгуусунун жоктугу, көпчүлүк предметтер боюнча жетишсиздигинен улам, мектептен качса, бул тууралуу ата-эне жана мугалим билиши керек.

Жаштардын кылмышка түрткөн себептер алар:

- кооз жашоого умтулуу, тез байып кетүүнү каалосу;
- жазадан кутулууга болот деген ишеним;
- өзүн көрсөтүүгө жана өзүн ырастоого умтулуу;
- алкогольдук ичимдиктерге жана баңги заттарына көз карандысыздык.

Ата-энелер балдарына көңүл бурбай, азыраак көңүл буруп, тарбияны мектепке мугалимге жүктөп коюусу бул туура эмес. Ата-эне менен баланын баарлашуусу, чогуу сыналгы көрүүсү, сүйлөшүү ортосундагы мамилени арттырат. Өзгөчө мектепке чейинки жана мектеп жашындагылар үчүн ата-эне балага жү-

рүм-туруму үлгү катары экенин билиш керек. Эң негизгиси баланын ишенимине ээ болуу жана аны бүт күчүбүз менен сактап, ага жол бербөө керек. Ошондуктан жашы жете элек балдардын ата-эненелерине кеңеш:

Балага бала кезинен эле коомдогу жашоо эрежелерин үйрөтүү керек. Жаш балдар деле башка бирөөлөрдүн буюм-тайымдарын уруксатсыз албай, бузуп же албаш керек экенин билиши керек. Балдардын көңүлүн жоопкерчиликтүү жүрүм-турумга, өз иш-аракеттери үчүн жоопкерчиликтүү болуунун зарылдыгына жана маанилүүлүгүнө буруу. Ошондой эле катарларды оңдоо каалоосунун оң натыйжасын көрсөтүңүз, жасалган нерсени оңдоо мүмкүнчүлүгүн көрсөтүңүз. Балдар «акчанын баасын» билиши керек, аны башкара билүүсү жана бюджетти пландаштырышы керек. Эң негизгиси, балдарыңызга жакшы үлгү көрсөтүңүз. Анткени, сиз аларга эмнени үйрөтсөңүз, алар сизди туурашат.

Мындан сырткары жаштар арасындагы кылмыштуулуктун жана укук бузуулардын алдын алуу маанилүү:

Ата-эне баланын көз алдында үй-бүлөлүк чыр-чатактарга жол бербеш керек, анткени алар балага өтө терс таасирин тийгизет.

Ата-энелер балдарына жана аларга болгон мамиледе сабырдуу болуш керек.

Ата-энелер балдарын жумуштан кийин экинчи орунга койбош керек.

Ата-эне балдарына туура тарбия бериши керек. Туура жашоо багыттарын, ишенимдерин жана баалуулуктарын жайылтуу - мунун баары үй-бүлөнүн негизги милдети болуп саналат. Жоопкерчилик жана милдет сезимин калыптандыруу максатында.

Ата-энелер кичинекей кезинде балдардын жүрүм-турумуна көңүл буруп, бала тарабынан жаныбарларга, кичүү же улуу ага-эжелерге, ошондой эле теңтуштарына карата ырайымсыздыктын ар кандай көрүнүштөрүн токтотууга аракет кылышы керек.

Ата-энелер баласынын ким менен баарлашып жатканын билүү үчүн аракет кылышы керек (акылга сыярлык чектерде). Анткени теңтуштар менен достук мамиледе болуу өспүрүм жана жаш кездеги негизги психологиялык муктаждыктардын бири болуп эсептелет жана балага үйдө эмне жетишпей жатса, аны досторунан үйрөнүүгө умтулат.

Ошентип, үй-бүлө кылмыштуулуктун башталгыч жана кылмыштуулуктун алдын алуу системасынын маанилүү курамдык бөлүгү болуп саналат жана жаш муундарды мыйзамдык билген жаран кылып тарбиялоодо үй-бүлөнүн орду чоң. Жаштар арасындагы кылмыштуулуктун жана укук бузуулардын алдын алуу үй-бүлөнүн, ошондой эле мектептердин, эс алуу мекемелеринин биринчи кезектеги милдети. Бул маселеде сергек жашоо образын пропагандалоо маани-

лүү роль ойнойт. Негизги турмуштук баалуулуктарды жана жетектөөчү принциптерди калыптана элек жаш муун алсыз звено, башкарууга оңой, азгырыктарга көп берилип, кесепеттерин ойлобойт.

Эреже катары, жаш кезинде мүдүрүлгөндөр келечекте кылмышкер болуп кетишет, ошондуктан кылмыштуулукту жана кылмыштуулукту эртерээк алдын алуу жаштар менен байланышкан бардык адамдардын – ата-энелердин, мугалимдердин, машыктыруучулардын, жетекчилердин, башкача айтканда мамлекеттин да милдети. Дени сак, мыйзамды сыйлаган жана туура багыт алган жаш муун – өлкөнүн тиреги.

Азыркы учурда биздин коомдун алдында турган эң кечиктирилгис жана социалдык маанилүү милдеттердин бири – өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулуктун санын азайтуунун жолдорун издөө жана аларды социалдык-психологиялык жактан ыңгайлаштыруунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу. Бул көйгөйдү мүмкүн болушунча тезирээк чечүү зарылчылыгы өлкөдө кыйла татаал криминалдык кырдаал дагы эле сакталып тургандыгы менен, бирок баарынан мурда жашы жете электердин уюшкан кылмыштуулук чөйрөсүнө тартылып жаткандыгы менен шартталган. Жашы жете элек өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулук коом үчүн коркунучтуу, анткени келечекке коркунуч келтирет. Социалдык жагдайлар, жаштайынан калыптанган адаттар инсандын терең нааразычылыгына жана анын натыйжасында кылмыштуулуктун көбөйүшүнө жана кылмыштуулукка кайтууга алып келиши мүмкүн. Көпчүлүк чоңдор акылдуу жана өз ишинин кесепеттерин алдын ала көрө билген, жарандык милдетти, адеп-ахлакты жана коомдо тынчтыкта жанаша жашоону жетекчиликке алышат. Бирок өспүрүмдөр көбүнчө өзүн гана эмес, жасаган иш-аракеттеринин кесепеттерин да адекваттуу баалай алышпайт. Жашы жете элек өспүрүмдөр арасындагы кылмыштуулуктун негизги себептери болуп, көбүнчө балдар жана өспүрүмдөр жасалган кылмыштын оордугун түшүнбөй, мыйзамсыз аракеттерди коркунучтуу жана кызыктуу оюн катары кабыл алышы мүмкүн. Заманбап коомдо жашы жете элек кылмышкерлердин көйгөйү эң татаал жана талаштуу маселелердин бири болуп саналат. Тилекке каршы, ар бир өспүрүм жасаган мыйзамсыз аракеттери кээде оор кесепеттерге алып келерин жана аны оңдоо кыйын экенин түшүнө бербейт.

Азыр өсүп келе жаткан муундун руханий жана физикалык жактан өнүгүүсү үчүн көптөгөн мүмкүнчүлүктөр бар – музыка жана искусство мектептери, театралдык студиялар, аянтчалар. Бирок өспүрүм бош убактысын дайыма эле өзүнүн кызыкчылыгы үчүн өткөрбөйт, анткени ал эмне пайда эмне зыян экенин билбейт. Өспүрүм курак – ар бир адамдын жашоосундагы эң активдүү мезгилдердин бири. Көбүнчө физикалык күчтүн агымын сезген өсүп келе жаткан адамга

ал бардыгын жасай алчуудай сезилет. Бирок, турмуштук тажрыйбанын жоктугунан, кылмыш-жаза мыйзамдарын билбегендиктен, ошондой эле көпчүлүк учурда жөн эле өзүн башкара албагандыктан жана өз иш-аракеттери үчүн жооп бере албагандыктан, каргашалуу кесепеттерге алып келиши мүмкүн. Ар бир адам өзүнүн жашоо жолун тандайт. Бул тандоо абдан (татаал, кыйын) болгондуктан, мыйзам тааласында эки гана негизги параметрлер бар. Мыйзамды сыйлаган жарандар дени сак, коопсуз жана бактылуу жашоону тандашат, мыйзамды сыйлабаган жарандар эрежесиз, күчсүз, башаламандык жана анархия өкүм сүргөн жашоону тандашат. Кылмыштуулук канчалык аз болсо, коом ошончолук бай болоорун түшүнүү керек. Коом канчалык бай болсо, жарандардын маданияты канчалык жогору болсо, бул коомдо кылмыштуулуктун пайда болушунун себептери ошончолук азаят. Коомдогу чыңалган кырдаал жогорку деңгээлде болушу мүмкүн, терс таасирлер өтө күчтүү болушу мүмкүн, үй-бүлөдөгү абал жөн эле чыдагыс, бирок баары бир, акырында өзүн кандай алып жүрүүнү өзү тандайт. Ал эми кылмыш кылган болсо, бул абийирине кайра-кайра басып өткөнүн билдирет. Анын чечимдери үчүн жоопкерчиликтен бошотууга эч кимдин укугу жок.

Анда ал эмнени тандайт? Мыйзам жана тартип же башаламандык жана анархия? Адам мыйзамды, тартипти тандагандан кийин, мыйзамды сыйлаган жа-

ран катары тандап алган жол андан коомдун бардык адеп-ахлак нормаларын жана мыйзамдарын так сактоону жана сактоону талап кыларын унутпашы керек. Анткени "мыйзамды билбегендик актанууга жол бербейт".

Адабияттар:

1. Стручков Н.А. Криминология и проблемы личности преступника. // Теоретические проблемы личности преступника. - М., 1979.
2. Минская В.С. Опыт виктимологического изучения изнасилований. // Вопросы борьбы с преступностью. - М., 1972. - Вып. 17.
3. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации. - М., 1984.
4. Долгова А.И. Исследование общих проблем криминологии // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью. - М., 1990. - №121.
5. Игнатов А.Н. Проблемы правовой борьбы с проституцией // Проституция и преступность. - М., 1991.
6. Антонян Ю.М., Ткаченко А.А. Сексуальные преступления. Чикатило и другие. - М.: Амальтея, 1993.
7. Кудрявцев В.Н. Причинность в криминологии (О структуре индивидуального преступного поведения). - М.: Юридическая литература, 1968.
8. Малоев Н.Г. Правовое и организационное обеспечение предупреждения преступности несовершеннолетних в Кыргызской Республике. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 7. - С. 149-153.
9. Таштанбек К.А. Некоторые проблемы преступности среди несовершеннолетних в Кыргызстане. / Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2017. №. 11. С. 78-81.